

Jarosław Grzegorz Wyrembak¹

Istota i status konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju (według orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, Trybunał Konstytucyjny, Konstytucja

Keywords: sustainable development, Constitutional Tribunal, Constitution

Streszczenie

Określenie „zrównoważony rozwój” jest w Polsce pojęciem „konstytucyjnym” – w tym znaczeniu, że Konstytucja go używa, jednak go nie definiuje. Na gruncie polskiego języka prawnego, jest to pojęcie stosunkowo nowe, ukształtowane na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Rezygnując z wprowadzenia do Konstytucji RP definicji „zrównoważonego rozwoju”, ustrojodawca pozostawił praktyce stosowania prawa dość szeroką przestrzeń interpretacyjną dla zabiegów dookreślających istotę tego pojęcia. Przedmiotem prezentowanej publikacji jest analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w zakresie, w jakim wywody w nim zawarte były ukierunkowane na dookreślenie istoty pojęcia „zrównoważony rozwój” – i na rozstrzygnięcie o tym, czy zasada zrównoważonego rozwoju na gruncie konstytucyjnoprawnym ma walor zasady autonomicznej.

Abstract

The essence and status of the constitutional principle of sustainable development (according to the judgments of the Constitutional Tribunal)

The term „sustainable development” is a “constitutional” term in Poland – in the sense that the Constitution uses, but does not define it. In the Polish legal language, it is a rel-

¹ ORCID ID: 0000-0001-9362-9083, doktor habilitowany, Instytut Prawa i Administracji, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie. E-mail: j.wyrembak@vizja.pl.

atively new concept, formed in the early 1990s. By not introducing a definition of „sustainable development” into the Constitution of the Republic of Poland, the lawmakers of the constitutional system left it, in practice, relatively open to interpretation. The current study aims to analyze the decisions of the Constitutional Tribunal in Poland, especially concerning the scope of art. 5 of the Constitution, on the basis of which, among others, the principle of sustainable development was put forward.

✱

I.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej stwierdza, że Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji). Określenie „zrównoważony rozwój” jest zatem w Polsce pojęciem „konstytucyjnym” – w tym znaczeniu, że Konstytucja go używa, jednak go nie definiuje. Na gruncie polskiego języka prawnego, jest to pojęcie stosunkowo nowe, ukształtowane na początku lat dziewięćdziesiątych XX w.²

Przepisy Konstytucji, w szczególności te, które wyrażają podstawowe zasady i wartości, kształtują – a w każdym razie kształtować powinny – praktykę tworzenia i stosowania prawa. Zawsze ważne jest badanie, w jaki sposób są one rozumiane i stosowane, zwłaszcza wówczas, gdy oparte zostały na pojęciach powszechnie używanych, jednak niezdefiniowanych przez ustrojodawcę. Rezygnując z wprowadzenia do Konstytucji RP definicji „zrównoważonego rozwoju”, ustrojodawca pozostawił praktyce stosowania prawa dość szeroką przestrzeń interpretacyjną dla zabiegów dookreślających istotę tego pojęcia. Powinny być one podejmowane w oparciu o wartości i zasady wyznaczające fundament aksjologiczny Konstytucji i całego systemu prawa. Identyfikacja stanowiska Trybunału Konstytucyjnego we wskazanym zakresie jawi się jako szczególnie ważna, zwłaszcza z uwagi na bardzo znaczący wpływ orzecznic-

² B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

twa Trybunału na całą praktykę tworzenia i stosowania prawa. Warto zaakcentować w tym aspekcie, że rozważanemu w artykule pojęciu ani praktyka tworzenia prawa ani praktyka jego stosowania nie może nadawać dowolnej treści – zarówno dla sądów, jak i dla ustawodawcy, szczególnie ważne znaczenie powinny zachowywać rozstrzygnięcia i ustalenia czynione w perspektywie konstytucyjnoprawnej.

Przedmiotem prezentowanej publikacji jest analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w zakresie, w jakim dotyczy ono art. 5 Konstytucji, na gruncie którego wypowiedziana została między innymi zasada zrównoważonego rozwoju. Analiza ta podejmowana w celu:

- ustalenia, w jaki sposób Trybunał Konstytucyjny rozumie i definiuje określenie „zrównoważony rozwój” (o czym traktuje w szczególności punkt III oraz punkt IV niniejszego artykułu),
- zbadania, czy orzecznictwo Trybunału przypisuje idei zrównoważonego rozwoju walor autonomicznej zasady systemu prawa, czy też: według stanowiska Trybunału, stanowi ona jedynie swego rodzaju dopełnienie zasady ochrony środowiska (o czym traktuje w szczególności punkt V oraz punkt VI artykułu).

II.

Na materiał badawczy, skompletowany w celu przeprowadzenia badań w zakresie wskazanym w punkcie poprzedzającym, złożyły się orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, w których Trybunał odwoływał się do zasady zrównoważonego rozwoju, bądź przynajmniej użył określenia „zrównoważony rozwój”. Wyżej wskazany materiał badawczy pozyskany został z elektronicznych baz literatury prawniczej oraz orzecznictwa sądowego³, szczegółowo wskazanych w przypisach – według stanu ujawnianego tam na dzień 1 maja 2020 r.

Od strony metodologicznej, publikacja oparta została na badaniach przeprowadzonych z wykorzystaniem analizy literatury prawniczej i orzecznictwa sądowego oraz analizy formalnoprawnej tekstu Konstytucji RP.

Z uwagi na fakt, że przedmiotem artykułu są analizy prawne, w następujących dalej punktach III i V, prezentujących materiał badawczy, zrezygno-

³ Lex, Wolters Kluwer oraz Legalis, C.H.Beck.

wano z referowania orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego – dla uniknięcia braku precyzji i dowolności, są one cytowane. W zakresie analiz prawnych, duże znaczenie mają często różne językowe subtelności, drobiazgi i szczególności, takie na przykład jak szyk zdania, czy sposób rozstawienia znaków interpunkcyjnych. Stąd też – dla zachowania staranności i rzetelności analiz – konieczne było operowanie cytatami.

III.

Analizy podjęte w celu ustalenia, w jaki sposób Trybunał Konstytucyjny rozumie i definiuje określenie „zrównoważony rozwój”, doprowadziły do zidentyfikowania następujących stwierdzeń Trybunału:

- „W ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko ochrona przyrody czy kształtowanie ładu przestrzennego, ale także należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury, niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot. Idea zrównoważonego rozwoju zawiera więc w sobie potrzebę uwzględnienia różnych wartości konstytucyjnych i stosownego ich wyważenia”⁴;
- „Wymaganie przestrzegania zasady «zrównoważonego rozwoju» oznacza, że wszędzie tam, gdzie miałyby dochodzić do ingerencji w «środowisko», należy dbać nie tylko o to, aby ingerencja ta była jak najmniejsza (najmniej szkodliwa), lecz także o to, by osiągnane korzyści społeczne były co najmniej proporcjonalne, społecznie adekwatne do strat, jakie się wówczas ponosi”⁵;
- „Artykuł 5 Konstytucji wśród głównych celów politycznych i społecznych państwa eksponuje konieczność ochrony środowiska poprzez zrównoważony rozwój. Zasada ta zobowiązuje państwo nie tylko do ochrony przyrody i kształtowania ładu przestrzennego, lecz także do należytej

⁴ Wyrok TK z 6 czerwca 2006 r., sygn. akt K 23/05, wyrok TK z 28 listopada 2013 r., sygn. akt K 17/12.

⁵ Wyrok TK z 10 lipca 2014 r., sygn. akt P 19/13; prezentując cytowane stwierdzenie TK wskazuje na: L. Garlicki, *komentarz do art. 5*, [w:] *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999–2007, s. 6.

troski o rozwój społeczny i cywilizacyjny z uwzględnieniem różnych wartości konstytucyjnych i stosownego ich wyważenia”⁶;

- „Choć (...) pojęcia konstytucyjne mają znaczenie autonomiczne, które nie powinno być oceniane wyłącznie przez pryzmat pojęć ustawowych, to odwołanie się do owych pojęć nie stanowi samo w sobie błędu.

(...).

»Zrównoważony rozwój« (...), to rozwój społeczno-gospodarczy, w którym działania polityczne, gospodarcze i społeczne są zintegrowane (z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych), w celu zagwarantowania współczesnemu i przyszłemu pokoleniom możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb (...)”⁸;

- „Samo pojęcie «zrównoważonego rozwoju» zaczerpnięte zostało z dokumentów prawa międzynarodowego i oznacza wymóg, by ingerencja w środowisko była jak najbardziej ograniczona (jak najmniej szkodliwa), a korzyści społeczne były proporcjonalne i społecznie adekwatne do wyrządzonych szkód”⁹.

IV.

Analiza badawcza materiału przedstawionego w punkcie poprzedzającym prowadzi do sformułowania następujących uwag, spostrzeżeń i konstatacji.

Zabiegi podejmowane przez Trybunał Konstytucyjny dla dookreślenia istoty „zrównoważonego rozwoju” – w aspekcie art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – miały bardzo różny charakter. Zwraca uwagę fakt, że poszukując konstytucyjnoprawnej definicji „zrównoważonego rozwoju”, Trybunał odwoływał się do źródeł normatywnych sytuujących się wyraźnie poza samą Konstytucją – wskazywał mianowicie na „dokumenty międzynarodowe” i ustawę krajową (to jest: ustawę – Prawo ochrony środowiska). Odwo-

⁶ Wyrok TK z 28 września 2015 r., sygn. akt K 20/14.

⁷ Art. 3 pkt 50 ustawy z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2008, Nr 25, poz. 150, ze zm.) – dopow.: J.W.

⁸ Wyrok TK z 13 maja 2009 r., sygn. akt Kp 2/09.

⁹ Ibidem.

łanie do „dokumentów międzynarodowych” miało charakter bardzo ogólny i enigmatyczny – Trybunał nie sprecyzował ostatecznie, jakie przepisy prawa międzynarodowego, w jakim zakresie, i w oparciu o jaki mechanizm prawny, miałyby kształtować znaczenie pojęcia „zrównoważony rozwój”, użytego w art. 5 Konstytucji. Dużo bardziej konkretny charakter ma równoległe odwołanie się przez Trybunał do ustawy – Prawo ochrony środowiska. Z cytowanych wywodów Trybunału dość jednoznacznie wynika, że Trybunał w istocie transponuje na grunt konstytucyjnoprawny takie rozumienie „zrównoważonego rozwoju”, jakie ustawodawca nadał temu pojęciu na gruncie ustawy – Prawo ochrony środowiska. Wskazane zabiegi interpretacyjne – polegające na dookreślaniu znaczenia klauzuli użytej przez ustrojodawcę w Konstytucji na podstawie definicji funkcjonującej w podległej jej ustawie krajowej, bądź też: na podstawie definicji wynikających z aktów prawa międzynarodowego – otwierają pole do różnych refleksji teoretycznoprawnych. Mogą bowiem generować liczne problemy, wynikające chociażby stąd, że praktyce tworzenia i stosowania prawa (w tym na poziomie ustawowym i prawnomiędzynarodowym) nie są obce przypadki definiowania tych samych pojęć w odmienny sposób w różnych aktach normatywnych. Już nawet z tego punktu widzenia, jest to zatem mało pewny grunt do budowania definicji pojęć konstytucyjnych. Przede wszystkim jednak konieczne jest, by podkreślić, że analizowane zabiegi interpretacyjne nigdy nie powinny prowadzić do zanegowania, bądź choćby osłabienia, autonomii i supremacji Konstytucji w systemie źródeł obowiązującego prawa, a w konsekwencji – autonomii i supremacji także pojęć używanych na gruncie Konstytucji. Ustanawiany przez samą Konstytucję porządek – zwłaszcza w zakresie systemu źródeł prawa, hierarchii ich ważności oraz relacji pomiędzy nimi zachodzących – domaga się, by przyjąć, że to Konstytucja powinna zawsze zaprowadzać pewien ład pojęciowy na gruncie całego systemu prawa Rzeczypospolitej Polskiej. W szczególności, tekst Konstytucji powinien determinować znaczenie pojęć używanych na gruncie innych aktów systemu prawa. Natomiast definicje wynikające z aktów prawnych podległych Konstytucji nie mogą wiązać przy ustalaniu znaczenia pojęć i klauzul używanych przez ustrojodawcę w tekście Konstytucji – przede wszystkim z powodów formalnoprawnych, wynikających z pozycji Konstytucji jako najważniejszego (także hierarchicznie) aktu prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

Kolejny problem definicyjny, związany z pojęciem „zrównoważony rozwój”, ma charakter bardziej ogólny, a jednocześnie – zupełnie fundamentalny. Wyrazić można go w generalnym pytaniu, czy „zrównoważony rozwój” to kategoria pojęciowa, którą wolno wiązać wyłącznie ze sferą tych zagadnień, które dotyczą środowiska przyrodniczego (naturalnego) – i jego ochrony – czy też może być ono odnoszone do spraw sytuujących się wyraźnie już poza tą sferą (społecznych, politycznych, etc.), w oderwaniu od zagadnień co do istoty aktualizujących się właśnie na gruncie środowiska przyrodniczego i dotyczących mechanizmów jego ochrony. Warto nadmienić w tym kontekście, że w polskiej literaturze prawniczej zaznacza się pewna rozbieżność poglądów w tym zakresie. Z jednej strony, w odniesieniu do istoty „zrównoważonego rozwoju” – oraz celów i funkcji klauzuli opartej na tym pojęciu – prezentowane jest stanowisko, według którego celem zrównoważonego rozwoju jest zachowanie środowiska w stanie zapewniającym korzystanie z niego przez obecne i przyszłe pokolenia przy jednoczesnym zachowaniu trwałości funkcjonowania procesów przyrodniczych oraz różnorodności biologicznej obejmującej wszystkie poziomy: genowy, gatunkowy, krajobrazowy i ekosystemowy¹⁰. Ze strony drugiej, prezentowany jest pogląd zakładający, że zasada zrównoważonego rozwoju wykracza poza kwestie ściśle związane z ochroną środowiska – mieści się w niej też m.in. rozwój infrastruktury, budowa więzi społecznych czy kształtowanie ładu przestrzennego¹¹. Konieczne jest, by zaakcentować w tym kontekście, że o ile kwestia kształtowania na przykład ładu przestrzennego może być jeszcze postrzegana jako dość wyraźnie powiązana z ochroną środowiska przyrodniczego, to już na przykład zagadnienie budowania więzi społecznych może w sposób zasadniczy daleko odbiegać od tej problematyki¹².

¹⁰ B. Banaszak, op.cit. – powołany Autor odsyła w tym zakresie do: G. Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, Warszawa 2001, s. 197.

¹¹ P. Tuleja, *Komentarz do art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, System Informacji Prawnej Lex, Wolters Kluwer Polska.

¹² Jak wskazują D. Jugend, J. Figueiredo oraz M.A.P. Pinheiro: according to the World Commission on Environment and Development, „sustainability is the satisfaction of present needs without compromising future generations in the social, economic, and environmental dimensions (...)”; D. Jugend, J. Figueiredo, M.A.P. Pinheiro, *Environmental Sustainability and Product Portfolio Management in Biodiversity Firms: A Comparative Analysis between Portugal and*

Analiza zgromadzonego materiału badawczego świadczy o tym, że Trybunał Konstytucyjny opowiadał się za bardzo szeroką koncepcją – i definicją – „zrównoważonego rozwoju”, skoro wyraźnie stwierdzał, że w jego ramach mieści się nie tylko ochrona przyrody, ale także „należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny”, konstatując także, że idea zrównoważonego rozwoju zawiera w sobie „potrzebę uwzględnienia różnych wartości konstytucyjnych i stosownego ich wyważenia”¹³. Zrównoważony rozwój definiował także jako „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym działania polityczne, gospodarcze i społeczne są zintegrowane”¹⁴.

Warto w tym kontekście nadmienić, że rozważany problem ujawnił się już w toku prac Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nad kształtem obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Jak wskazuje się w literaturze prawniczej¹⁵, w trakcie prac teje Komisji przeciwnicy wprowadzenia do Konstytucji terminu „zrównoważony rozwój” wskazywali na jego nieostrość i wieloznaczność. Proponowali zastąpienie go pojęciem „trwałego i wszechstronnego rozwoju społecznego i gospodarczego”. Zwolennicy natomiast podkreślali, że pojęcie zrównoważonego rozwoju „(...) ma ustalone znaczenie w literaturze światowej. Oznacza pryncypia rozwoju ekologicznego, a więc takiego, które uwzględniają potrzeby środowiska naturalnego”¹⁶.

W moim przekonaniu, wskazany kontekst historycznoprawny – i wybór ostatecznie dokonany przez ustrojodawcę w rozważanym zakresie – nie mogą być obojętne dla zabiegów interpretacyjnych podejmowanych w celu

Brazil, „Contemporary Economics” 2017, t. 11, nr 4, s. 432. I. Purcarea zwraca z kolei uwagę, że: The European Union has developed a Strategy for Sustainable Development, which emphasizes the following objectives: climate change and clean energy, sustainable transport, sustainable consumption and production, conservation and the management of natural resources, public health, social inclusion, demography and migration, global poverty; I. Purcarea, *The Place of Small and Medium Enterprises within the Sustainable Development Framework*, „Contemporary Economics” 2008(7), nr 3, s. 67.

¹³ Wyrok TK z 6 czerwca 2006 r., sygn. akt K 23/05, wyrok TK z 28 listopada 2013 r., sygn. akt K 17/12.

¹⁴ Wyrok TK z 28 września 2015 r., sygn. akt K 20/14.

¹⁵ Zobacz: M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, System Legis, C.H.Beck – i tam powołane materiały źródłowe.

¹⁶ *Ibidem*.

dookreślenia istoty zrównoważonego rozwoju w rozumieniu obowiązującej Konstytucji RP.

V.

Badania podjęte w celu ustalenia, czy orzecznictwo Trybunału przypisuje idei zrównoważonego rozwoju walor autonomicznej zasady systemu prawa (czy też stanowi ona jedynie swego rodzaju dopełnienie zasady ochrony środowiska – i tylko tej właśnie zasady), doprowadziły do zidentyfikowania następujących stwierdzeń Trybunału:

- „Podjęte przez ustawodawcę działania muszą (...) być oceniane przez pryzmat konieczności ochrony takich konstytucyjnych wartości jak równowaga budżetowa (...), czy też obowiązek państwa kierowania się w swojej działalności zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5 *in fine* Konstytucji)¹⁷;
- „W dziedzinie gospodarki energetycznej mamy (...) do czynienia z interferencją różnych wartości i zasad konstytucyjnych, do których należą wolność działalności gospodarczej (art. 22 Konstytucji), ale także bezpieczeństwo obywateli i zasada zrównoważonego rozwoju kraju (art. 5 Konstytucji) oraz zasada ochrony środowiska (art. 74 ust. 1 i 2 Konstytucji)¹⁸;
- „Ocena stopnia ingerencji prawodawcy w treść konstytucyjnej zasady samodzielności jednostek samorządowych uwzględniać musi (...) całokształt uregulowań ustawowych towarzyszących wprowadzonym ograniczeniom. Na ocenę tę oddziałuje również (...) zakotwiczenie, jakie kwestionowana regulacja ustawowa znajduje w – innych niż zasada samodzielności jednostek samorządu terytorialnego – wartościach i zasadach konstytucyjnych, takich jak równowaga budżetowa, czy też zrównoważony rozwój państwa¹⁹.

¹⁷ Wyrok TK z 9 kwietnia 2002 r., sygn. akt K 21/01.

¹⁸ Wyrok TK z 25 lipca 2006 r., sygn. akt P 24/05.

¹⁹ Wyrok TK z 9 kwietnia 2002 r., sygn. akt K 21/01.

VI.

Analiza badawcza materiału przedstawionego w punkcie poprzedzającym prowadzi do sformułowania następujących uwag, spostrzeżeń i konstatacji. Prezentowaną publikację rozpocząłem od wskazania, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej stwierdza, iż Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji). W tym miejscu konieczny staje się powrót do tekstu przytoczonego przepisu, by wskazać, że sposób jego ujęcia redakcyjnego – na poziomie analiz formalnoprawnych – rodzi wątpliwości interpretacyjne, sygnalizowane także w literaturze prawniczej. Jak podnosi M. Florczak-Wątor²⁰, w doktrynie podkreśla się, że zasada zrównoważonego rozwoju jest samodzielną zasadą ustrojową. Z treści art. 5 Konstytucji RP wynika jednak, że ma ona charakter instrumentalny, w tym sensie, że władze publiczne powinny się nią kierować prowadząc politykę państwa. Sposób wyrażenia tej zasady w treści art. 5 – wywodzi dalej M. Florczak-Wątor – może rodzić wątpliwości, względem których zasad polityki państwa, wymienionych w tym przepisie, ma ona charakter instrumentalny. Niewątpliwie odnosi się ona do bezpośrednio ją poprzedzającego obowiązku, jakim jest ochrona środowiska. Innymi słowy, Rzeczpospolita Polska powinna zapewniać ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. Należy jednak zauważyć, wskazuje powoływana Autorka, że „przed tą zasadą ustrojodawca postawił przecinek, który może świadczyć o tym, że powinna ona znaleźć zastosowanie nie tylko do ostatniego zadania w postaci zapewnienia ochrony środowiska, ale do wszystkich zadań wymienionych w art. 5”. M. Florczak-Wątor konkluduje, że „przy tej pierwszej interpretacji zasada zrównoważonego rozwoju byłaby jedynie zasadą prawa ochrony środowiska, przy tej drugiej – samodzielną zasadą ustrojową”. Zauważa dalej, że w doktrynie podkreśla się, iż zrównoważony rozwój powinien dotyczyć nie tylko ochrony środowiska, ale także innych zadań państwa wymienionych w art. 5 Konstytucji RP. Ostatecznie stwierdza: „Wydaje się jednak, że jest to wniosek zbyt daleko idący, zaś zasadę zrównoważonego rozwoju należy wiązać jedynie z ostatnim celem państwa wymienionym w art. 5, a mianowicie ochroną środowiska”; dodaje przy

²⁰ Ibidem.

tym, że: „Takie rozumienie zasady zrównoważonego rozwoju wykluczałoby możliwość stosowania jej jako samodzielnego wzorca kontroli prawa w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, czyniąc z niej zasadę związkową (akcesoryjną) względem zasady ochrony środowiska”. Moim zdaniem, powołane spostrzeżenia M. Florczak-Wątor są trafne. Nie tracąc z pola widzenia wartości (czy też zasad ustrojowych, zadań państwa) wymienionych w art. 5 Konstytucji RP, podkreślić trzeba, że możliwe jest sensowne wiązanie zasady zrównoważonego rozwoju jeszcze z zasadą bezpieczeństwa obywateli – jeżeli zważyć, że elementem tegoż szerzej rozumianego bezpieczeństwa jest też bezpieczeństwo ekologiczne. Rozumowania zmierzające do wykazywania związków pomiędzy zasadą zrównoważonego rozwoju z jednej strony, oraz „strzeżeniem niepodległości i nienaruszalności (...) terytorium” państwa, „strzeżeniem dziedzictwa narodowego”, czy także „zapewnieniem wolności i praw człowieka i obywatela” ze strony drugiej, mogą już jednak prowadzić *ad absurdum*.

Sytuując zgromadzony materiał badawczy w perspektywie wyżej nakreślonego dylematu konstytucyjnoprawnego, przychodzi stwierdzić, że Trybunał Konstytucyjny wprost go dotychczas nie rozstrzygnął. Analiza wypowiedzi Trybunału, w aspekcie tutaj naszkicowanego problemu, wskazuje jednakże, że Trybunał skłonny jest traktować zasadę zrównoważonego rozwoju jako zasadę autonomiczną – to jest predysponowaną do tego, by funkcjonować bez żadnego związku z zasadą ochrony środowiska, a być może nawet: bez żadnego związku z innymi zasadami wyliczonymi *expressis verbis* w tekście art. 5 Konstytucji RP. Moim zdaniem, w perspektywie tutaj powoływanych racji formalnoprawnych, wskazywanych w szczególności przez M. Florczak-Wątor, a opartych na analizie logiczno-językowej art. 5 Konstytucji RP, tak zrekonstruowane stanowisko Trybunału Konstytucyjnego nie może zostać uznane za wolne od kontrowersji.

VII.

Przedstawiony w niniejszym artykule materiał badawczy, możliwy do zebrania na podstawie dotychczasowego orzecznictwa Trybunału, skłania do sformułowania konstatacji następujących:

- Trybunał Konstytucyjny podejmował wysiłki zmierzające do dookre-

ślenia konstytucyjnego pojęcia „zrównoważony rozwój”; moim jednak zdaniem, zostały one oparte na mało przekonujących podstawach – i nie doprowadziły do wykrystalizowania się stabilnej, jasnej koncepcji (oraz definicji) „zrównoważonego rozwoju” jako pojęcia funkcjonującego na gruncie konstytucyjnoprawnym;

- Trybunał Konstytucyjny był skłonny traktować konstytucyjną zasadę zrównoważonego rozwoju jako samodzielną, autonomiczną zasadę ustrojową, władną w szczególności, by w obrocie prawnym funkcjonować bez żadnego związku z zasadą ochrony środowiska (a nawet bez związku z żadną inną zasadą, wyrażoną przez ustrojodawcę w treści art. 5 Konstytucji RP); takie stanowisko Trybunału zdaje się abstrahować od wniosków płynących z analizy formalnoprawnej tekstu art. 5 Konstytucji RP.

Ustalenia poczynione na gruncie prezentowanej publikacji otwierają szczególnie ciekawą perspektywę badawczą w odniesieniu do przyszłego orzecznictwa Trybunału.

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Jugend D., Figueiredo J., Pinheiro M.A.P., *Environmental Sustainability and Product Portfolio Management in Biodiversity Firms: A Comparative Analysis between Portugal and Brazil*, „Contemporary Economics” 2017, t. 11, nr 4.
- Purcarea I., *The Place of Small and Medium Enterprises within the Sustainable Development Framework*, „Contemporary Economics” 2008, nr 3.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, Warszawa 2019.